

Kaźmierczak, Bogdan / Kaliszewski, Ireneusz

Ostoje ptaków na Ziemi Płockiej

Notatki Płockie 48/1-194, 37-46

2003

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

OSTOJE PTAKÓW NA ZIEMI PŁOCKIEJ

Wstęp

Wszystkie gatunki ptaków, czy to w formie gatunkowej, czy też jako gatunki łowne, są w Polsce objęte ochroną prawną. Dodatkowo w obowiązujących aktach prawnych kładzie się duży nacisk na zapewnienie tym ptakom odpowiednich warunków bytowania, również ratyfikowana przez Polskę konwencja „Ramsar” zobowiązuje nasz kraj do zorganizowania systemu ochrony środowisk podmokłych, ważnych dla ptaków w skali międzynarodowej.

Wydaje się, że wszystkie te przepisy łącznie mogą stwarzać dostateczne ramy do skutecznej ochrony ptaków w naszym kraju. Obserwacja obecnej sytuacji w Polsce - szybko postępująca degradacja środowisk przyrodniczych i związane z tym silne obniżenie liczebności wielu gatunków ptaków, a nawet zupełny zanik niektórych (Głowaciński 1980, 1988, 1992) - pozwala na stwierdzenie, iż w rzeczywistości przepisy te nie są skutecznie stosowane.

Istnieje zapewne wiele przyczyn tego stanu rzeczy. Generalną przyczyną wydaje się jednak brak dostatecznej wiedzy wśród decydentów odpowiadających za przestrzeganie przepisów prawnych dotyczących ochrony gatunkowej zwierząt i ich siedlisk. Nie można, bowiem skutecznie chronić środowisk życia ptaków nie mając rozeznania, gdzie znajdują się miejsca szczególnie ważne dla nich, jakie jest znaczenie tych terenów i jakie czynniki im zagrażają. Uzyskanie takiej wiedzy nie jest możliwe bez przeprowadzenia wnikliwej waloryzacji i oceny środowisk pod kątem występowania i ich znaczenia dla ptactwa.

W ostatnich latach ukazało się wiele publikacji prezentujących aktualny stan zbadania awifauny naszego kraju (Tomiałojć 1990, Dyrz et al. 1991, Hordowski i Kunysz 1991, Gromadzki et al. 1994, Jermaczek et al. 1995), jednakże pozostają jeszcze tereny o ograniczonym stopniu weryfikacji ornitologicznej. Do tej kategorii bez wątplenia można zaliczyć obszar Ziemi Płockiej. Dotychczasowe opracowania przyrodnicze tego terenu traktowały awifaunę w sposób wybiórczy, częstokroć wykorzystując już nieaktualne dane (Suskiwicz et al. 1984, Winiecki 1989, Zielińska 1992). W związku z powyższą argumentacją postanowiliśmy wypełnić powstałą lukę na ornitologicznej mapie Polski.

Wieloletnimi badaniami terenowymi objęliśmy obszar województwa płockiego, a po reformie administracyjnej kraju teren Mazowsza Płockiego.

Uzyskane wyniki terenowe zamierzaliśmy opracować w dwóch etapach. Podstawową część pierwszego etapu pracy stanowił systematyczny przegląd gatunków obserwowanych na terenie województwa, opis ich statusu oraz występowania w aspekcie czasowym i ocena liczebności ogólnej. Realizacja i podsumowanie tego etapu badań po-

przez wydanie publikacji książkowej (Kaźmierczak 1998) było możliwe dzięki wsparciu Zespołu Parków Krajobrazowych Brudzeńskiego i Gostynińskiego-Włocławskiego.

Prace nad drugim etapem polegały na wyznaczeniu - w oparciu o uzyskane dane jakościowe i ilościowe - siedlisk szczególnie wartościowych i atrakcyjnych dla ptaków lęgowych, przelotnych i zimujących. Powyższe wyniki waloryzacji wraz z proponowanymi metodami ochrony prezentujemy w niniejszej publikacji.

Podczas opracowywania danych staraliśmy się wykorzystać całą dostępną literaturę dostarczającą wielu interesujących danych z wybiórczo badanych siedlisk na interesującym nas obszarze (Luniak 1971, Wesołowski et al. 1984, Wesołowski i Nowicki 1989, Rąkowski et al. 1989, Przystalski 1994). Wykorzystano również niepublikowane materiały ornitologów, którzy prowadzili obserwacje na terenie Ziemi Płockiej, jak również dane z kartoteki Mazowieckiego Towarzystwa Ochrony Fauny.

W zasadzie jednak przy opracowywaniu wyników niniejszej pracy bazowaliśmy przede wszystkim na obserwacjach własnych poczynionych w latach 1989-1992 i 1994-2001.

Badania wykonywaliśmy w ciągu całego roku dostosowując liczbę kontroli terenowych do okresu fenologicznego. Kontrole prowadzono najczęściej od wczesnych godzin rannych do godzin popołudniowych lub zmierzchu (w zależności od przyjętej metody badawczej).

Podczas prac terenowych w dużych kompleksach leśnych zastosowaliśmy ilościowe badania ptaków prowadzone metodą kartograficzną, polegającą na liczeniu ptaków na powierzchniach próbnych zgodnie z zaleceniami Tomiałojcia (1980).

Oprócz metody kartograficznej wykorzystaliśmy również w terenie metodę liczeń w wyznaczonych trasach (tzw. transektach), stosując ją głównie przy badaniu awifauny lęgowej: łąk, dolin rzecznych, jezior oraz niektórych powierzchni leśnych.

Powyższą metodykę oparto w głównych zarysach na założeniach przyjętych przez Hordowskiego i Kunysza (1991). Za lęgowe uznaliśmy gatunek, który wykazywał zachowanie charakterystyczne dla sezonu lęgowego (Tomiałojć 1980).

Oprócz badań na powierzchniach próbnych, rejestrujących całe ugrupowania ptaków lęgowych, prowadziliśmy oceny liczebności dla indywidualnych gatunków o różnej aktywności dobowej i grup ptaków prowadzących skryty tryb życia.

Uzyskany pokaźny materiał badawczy zebrany za pomocą opisywanych metod poddaliśmy analizie, w wyniku której wyodrębniliśmy miejsca istotne dla awifauny zasługujące na ochronę. Kryteria zastosowane przy waloryzacji terenów przyjęliśmy za Wesołowskim i Winickim

(1988) z uwzględnieniem uwag zaproponowanych przez Gromadzkiego et al. (1994).

Zaadoptowane przez nas wskaźniki oparte są na następujących założeniach:

- miejsce może być ważne dla ptaków tylko w niektórych okresach roku - stąd podział na okres lęgowy i pozalęgowy;
- poszczególne obszary ze względu na duże zróżnicowanie środowiska mogą zapewnić warunki bytowania dużej grupie gatunków - stąd kryterium liczby gatunków;
- poszczególne obszary mogą mieć znaczenie jako miejsca bytowania często jedyne, skrajnie nielicznych silnie zagrożonych gatunków;
- na niektórych obszarach mogą występować szczególnie duże skupienia pojedynczych gatunków lub całych grup ekologicznych.

Dla każdego z wyróżnionych kryteriów zaproponowano progi ilościowe; po ich przekroczeniu miejsca kwalifikowaliśmy jako ostoje o randze europejskiej bądź krajowej (Tabela 1).

Do ustalenia, jaki procent polskiej populacji lęgowej gatunku gnieździ się w danym miejscu użyliśmy ocen liczebności zawartych w publikacji Tomiałojcia (1990).

Tabela 1.

Europejska ostoja ptaków wędrownych, przebywających na obszarze w znacznej liczbie, w dowolnym okresie swojego cyklu rocznego: regularnie występuje tu 1% geograficznej populacji przynajmniej jednego gatunku ptaków wodno-błotnych albo regularnie przebywa tu, co najmniej 20 000 ptaków wodno-błotnych.	Europejska ostoja gatunków i podgatunków zagrożonych na całym lub w znacznej części arealu europejskiego, (lecz nie zagrożonych w skali światowej): obszar jest jednym z dziesięciu najważniejszych w Polsce miejsc występowania gatunku lub podgatunku albo obszar jeden ze stu najważniejszych w Europie miejsc występowania gatunku lub podgatunku.
Krajowa ostoja ptaków lęgowych: gniazduje tu nie mniej niż 1% krajowej populacji przynajmniej jednego gatunku ptaka.	Krajowa ostoja ptaków wędrownych: regularnie przebywa tu nie mniej niż 10 000 nielegowych osobników ptaków wodnych lub nie mniej niż 500 siewkowatych.

Sporządzono na podstawie publikacji M. Gromadzkiego et al. 1994.

Przy delimitacji ostoi wykorzystaliśmy mapy topograficzne w skali 1: 100 000 i 50 000. W czasie analizy map uwzględnialiśmy rozmieszczenie elementów użytkowych terenu i sieci hydrograficznej.

Na wstępie opisu każdej ostoi podana jest jej nazwa oraz ranga (tj. ostoja europejska, krajowa). Następnie podaliśmy ogólną charakterystykę jej terenu, ze szczególnym uwzględnieniem hydrografii oraz jej ogólną charakterystykę przyrodniczą, włączając w to opis podstawowych zbiorowisk roślinnych. W ornitologicznej części szczegółowo opisaliśmy przede wszystkim gatunki ptaków, których występowanie ma znaczenie waloryzacyjne. Podsumowaniem opisu poszczególnych ostoi jest komentarz dotyczący zagrożeń oraz proponowanych metod ochrony.

1. Ogólna charakterystyka terenu

Zasięg terytorialny niniejszego opracowania obejmuje dwa powiaty: gostyniński i plocki, położone w zachodniej części województwa mazowieckiego.

Tak rozumiany obszar postanowiliśmy nazwać Ziemią Płocką stanowiącą tzw. region ornitologiczny. Granice jego mają niestety niewiele wspólnego z regionalizacją fizycznogeograficzną i przyrodniczą, jednak spełniają wymóg „kompatybilności” w stosunku do innych opracowywanych równocześnie regionów. Przy założeniu, że wszystkie z opracowań regionalnych cechować będzie podobna „kompatybilność”, przyszłe podsumowania materiałów z całego kraju będą znacznie ułatwione (Jermaczek et al. 1995, Hordowski i Kunysz 1991).

Według podziału geobotanicznego kraju zaproponowanego przez Szafera i Zarzyckiego (1972) Ziemia Płocka leży w pasie Wielkich Dolin w Krainie Mazowieckiej. Uwzględniając podział Polski na krainy przyrodniczo-leśne według Mroczkiewicza (1952) cały teren badań zlokalizowany jest w obrębie Krainy Mazowiecko-Podlaskiej.

Pod względem geograficznym Ziemia Płocka należy do Nizy Środkowoeuropejskiego podzielonego zasięgiem zlodowacenia bałtyckiego na dwie podprowincje: Pojezierza Południowobałtyckie i Niziny Środkowopolskie (Kondracki 1988).

Jej obszar znajduje się w zachodniej części Niziny Mazowieckiej, stanowiącej płaską kotlinę, zbudowaną z osadów polodowcowych, które wypełniły wielką nieckę trzeciorzędową (Gałązka i Nycek 1989). O przynależności Ziemi Płockiej do tego obszaru świadczy przede wszystkim charakter środowiska przyrodniczego, w tym w zasadniczym stopniu cechy ukształtowania powierzchni, które tworzą to, co nazywamy potocznie krajobrazem. Rzeźba terenu, jako jeden z podstawowych elementów krajobrazu, odznacza się na ogół niewielkimi wysokościami względnymi i łagodnością stoków, typowymi dla działalności akumulacyjnej lodowca (Stefański 1990). Jak piszą Gałązka i Nycek (1989) - „Przybysz odnosi wrażenie, iż jest to ziemia równinna, prawie monotonna sprawa, bowiem wrażenie spokoju, swoistego bezruchu”. Urozmaicenie wprowadzają wały wzgórz morenowych, z których największe wzniesienie dochodzi do ponad 160 metrów n.p.m. Szczególny akcent w krajobrazie Ziemi Płockiej tworzą doliny rzeczne, zwłaszcza Wisły i Skrzy Prawej.

Dolina Wisły sięga miejscami do 18 kilometrów szerokości. Obniżenie to nazwane zostało przez geografów Kotliną Płocką i stanowi z jednej strony wylot Kotliny Warszawskiej, z drugiej zaś przechodzi w Kotlinę Włocławską. Podstawową cechą tutejszego krajobrazu jest charakterystyczny rytm rzeźby. Właśnie nad Wisłą znajdują się największe wysokości względne tej ziemi, dochodzące w licznych miejscach do kilkudziesięciu, a nawet ponad czterdziestu metrów (okolice Wyszogrodu i Płocka) (Zielińska 1991). W ujęciu Dylikowej i Olaczka (1984) po obu stronach Wisły położone są tereny wysoczyzny. Od północy przylega doń Wysoczyzna Płocka, której granice wytyczają doliny rzek - Skrzy Prawej i Wkry. Generalnie krajobraz jest tu monotony, jednakże w niektórych miejscach można ujrzeć zespoły pagórków stanowiących pozostałość dennych moren czołowych. Bardzo charakterystycznym typem krajobrazu dla Wysoczyzny Płockiej są rynny lodowcowe. Jedną z najdłuższych jest rynna, której dnem płynie rzeka Wierzbitca.

Obszary położone na zachód, od Skrwy stanowią już fragment Wysoczyzny Dobrzyńskiej i charakteryzują się licznymi jeziorami.

Południowy kraniec wysoczyzny opada ku Wiśle stromym stokiem porożniętym jarami i osuwiskami. To bardzo malowniczy krajobraz, zwłaszcza wzdłuż rzeki Skrwy; powszechnie nazywa się go Szwajcarią Mazowiecką. Na południowym brzegu Wisły rozciąga się Wysoczyzna Gąbińska przechodząca dalej w Równinę Kutnowską (Nycek 1979).

Między Gostyninem, Gąbinem a doliną Wisły, pośród dużych kompleksów leśnych położonych jest wiele malowniczych jezior, które wraz z kilkoma pasami piaszczystych wydm tworzą tak zwane Pojezierze Gostynińskie.

2. Przegląd ostoi ptaków

Na wstępie opisu poszczególnych ostoi ptaków należy wyjaśnić dokładniej, co oznacza ten termin, tym bardziej, iż niedawno zyskał on swą definicję. W ujęciu Gromadzkiego (1994) ostoja jest przestrzenią, wyróżniającą się spośród otoczenia tym, że jest ona wykorzystywana przez szczególnie cenne gatunki ptaków lub, że jest to przestrzeń szczególnie licznie przez ptaki zasiedlana. Ma ona swoją powierzchnię i swoje granice. Bogactwo występujących w ostoi ptasich gatunków oznacza zwykle, że jest to obszar o bardzo wysokiej bioróżnorodności. Ostoja powinna stanowić obszar w pełni zaspokajający wymogi życiowe ptaków, które na nim występują. Może to być obszar spełniający wszystkie wymogi ptaków, lub spełniający tylko niektóre, kluczowe wymogi, dzięki czemu ptaki mogą w ogóle przebywać w danej okolicy i korzystać z innych jej zasobów.

Podczas prac kameralnych, przeprowadzonych na podstawie uzyskanego materiału badawczego, wyodrębniliśmy na obszarze Ziemi Płockiej trzy tereny zasługujące na miano ostoi. W tym jedna w skali europejskiej, dwie w skali krajowej.

2.1. Ostoje o znaczeniu europejskim

A. Dolina Wisły (odcinek Wyszogród - Płock). Opis terenu

Opisywany przez nas teren obejmuje nieuregulowany odcinek koryta Wisły z licznymi wyspami i łaciami pomiędzy Wyszogrodem a Płockiem. W zależności od ich wieku, wyspy pozbawione są roślinności lub są porośnięte roślinnością zielną, a najwyższe z nich - zarośnięte wierzbowymi i topolowymi. Jednocześnie rzeka odkłada wciąż nowe wyspy w przedłużeniu starych lub w ich pobliżu. Wyspy te są podstawowym wyznacznikiem wartości ornitologicznej największej z rzek Polski.

Podobnie jak wyspy w nurcie - urwiste brzegi ulegają ciągłemu rozmywaniu przez rzekę i stopniowemu przemieszczaniu. Sądząc z opisu Luniaka (1964), jest to rzadki element krajobrazu w dolnym i górnym biegu Wisły, daleko bardziej powszechny natomiast w nieuregulowanym środkowym (aż po Płock) biegu rzeki (Gacka-Grzesikiewicz 1995).

Typową formacją roślinną dla większości Polskich rzek nizinnych są zarośla wierzbowe, stanowiące wcze-

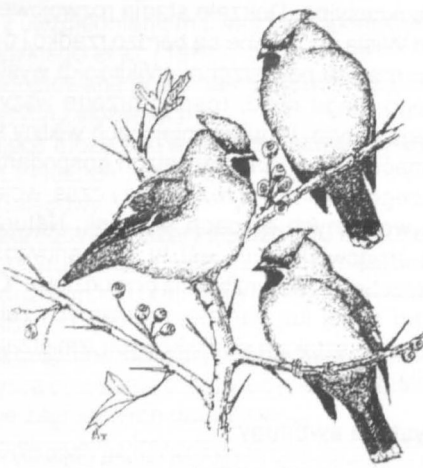
sne stadia sukcesyjne. Dojrzałe stadia rozwojowe (łasy łąkowe) nad Wisłą spotykane są bardzo rzadko i ograniczają się do małych powierzchni. Wikliniska występują wzdłuż całego biegu rzeki, rosnąc przede wszystkim wzdłuż brzegu koryta. W wielu miejscach wikliny są, co kilka - kilkanaście lat ścinane w celach gospodarczych, w wyniku, czego siedliska przez dłuższy czas, wciąż pozostają we wczesnych etapach sukcesji. Naturalnym czynnikiem środowiskowym jest tu wczesnowiosenny zalew powierzchni przez wezbrania powodziowe. Odcięcie terenu od mniej lub bardziej regularnych zalewów prowadzi do przekształceń siedliskowych, zmierzających do powstania łąk.

Charakterystyka awifauny

Badania poczynione w ostatnich latach ujawniły na opisywanym terenie 143 gatunki ptaków łąkowych i prawdopodobnie łąkowych oraz 57 ptaków przelotnych i zalatujących. Liczba ta stanowi 48% całej awifauny kraju (Tomiałojć 1990). W dolinie Wisły zarejestrowano gatunki łąkowe należące do 5 kategorii zagrożenia, według podawanych przez Głowacińskiego et al. (1980) podziału ptaków na grupy uwzględniające ich stopień zagrożenia wyginieciem. W poszczególnych kategoriach stwierdzono: 2 gatunki ptaków (1 stopień zagrożenia), 13 gatunków (2 stopień zagrożenia), 32 gatunki (3 stopień zagrożenia), 60 gatunków (4 stopień zagrożenia), oraz 31 gatunków niezagrażonych (5 stopień zagrożenia). W tym zaobserwowano 8 gatunków uwzględnionych w Polskiej Czerwonej Księdze tj.: bąk, ohar, świstun, błotniak zbożowy i łąkowy, ostrogojad, sieweczka obrożna, rybitwa białoczelna. Ponadto opisywana ostoja stanowi miejsce lęgu dla 23 gatunków ptaków zagrożonych w skali europejskiej i 1 gatunku w skali światowej (Tabela 2).

Tabela 2. Wykaz gatunków ptaków łąkowych zagrożonych w skali światowej oraz europejskiej (wg Grimmett i Jones 1989) zarejestrowanych na obszarze ostoi „Dolina Wisły”.

GATUNEK	Zagrażone w skali światowej	Zagrażone w skali europejskiej
Bąk		+
Bączek		+
Bocian biały		+
Błotniak stawowy		+
Błotniak łąkowy		
Derkacz	+	+
Rycyk		+
Mewa czarnogłowa		+
Rybitwa zwyczajna		+
Rybitwa białoczelna		+
Rybitwa czarna		+
Lelek		+
Zimorodek		+
Dzięcioł zielonosiwy		+
Dzięcioł czarny		+
Dzięcioł średni		+
Skowronek polny		+
Podróżniczek		+
Jarzębata		+
Muchołówka mała		+
Gąsiorek		+
Ortolan		+

Jemioluszki

Dla przynajmniej 8 regularnie gniazdujących gatunków omawiana ostoja stanowi jedno z głównych lęgowisk na terenie kraju, podtrzymując od 8,25% do 57,1% ich polskiej populacji (Tabela 3).

Tabela 3. Porównanie wybranych gatunków lęgowych ostoi „Doliny Wisły” (Wyszogród - Płock) z populacją krajową.

GATUNEK	Liczba par		%
	PL	W	
Ostrygojad	5 - 8	1	12,5
Sieweczka rzeczna	432	60	13,9
Sieweczka obrożna	400	33	8,25
Mewa czarnogłowa	7	4	57,1
Mewa pospolita	3400	1800	52,9
Mewa srebrzysta	400	46	11,5
Rybitwa zwyczajna	4000	1000	25
Rybitwa białoczelna	800 - 1100	250 - 280	25,4

PL - populacja Polska wg Tomiałojca (1990)

W - populacja ostoi

% - udział procentowy ostoi w stosunku do populacji Polski

Obszar ostoi stwarza niespotykane w całym kraju warunki do lęgów oraz wędrówek i zimowania ptactwa wodno-błotnego. Główną przyczyną tego jest stosunkowo niski stopień uregulowania rzeki. Szczególnie cenne dla awifauny na opisywanym odcinku są:

- wyspy w nurcie rzeki, gdzie znajdują się jedne z największych w Polsce kolonie mew i rybitw. Ponadto w równie dużych zgrupowaniach lęgną się tu sieweczki i brodziec piskliwy, ciekawostką w skali ogólnopolskiej jest jedyne śródlądowe stanowisko bardzo rzadkiego ostrygojada;
- zakrzewienia nadrzeczne wraz ze starorzeczami (tzw. międzywale), stanowiące siedlisko dla dużych skupisk lęgowych remiza, dziwoni i podróżniczka;
- strome brzegi i urwiska nadrzeczne zasiedlane przez licznie gniazdujące tu jaskółki brzegówki i zimorodki.

Opisywana ostoja odgrywa ogromną rolę dla wędrówek ptaków wodno-błotnych, będąc dla nich miejscem odpoczynku i żerowania na szlaku przelotów łączących Bałtyk z dorzeczem Dniestru i Dunaju (Gacka-Grzesikiewicz 1995). Szlakiem tym wędruje wiele gatunków mew np. mewa mała (Prokopiuk i Nowicki 1994) i rybitwy np. białoczelna, wielkodzioba, czarna oraz bardzo

rzadkie gatunki brodziec, biegusów, kaczek i czapli. Bogata jest również awifauna zimowa. Wisła jest w skali kraju głównym lub jednym z dwóch głównych śródlądowych zimowisk mew. Również ważna jest rola doliny Wisły jako zimowiska czapli siwej, nurogęsi, łyski i bielika oraz gągoła. Dla tego ostatniego gatunku koncentracja w okresie zimy wynosi 2 - 3% całej północnoeuropejskiej populacji i 70% populacji krajowej (Kot et al. 1987).

Zagrożenia i ochrona ostoi

Obecnie na terenie opisywanej ostoi istnieje sześć faunistycznych rezerwatów przyrody: „Kępa Rakowska”, „Kępa Antonińska”, „Wyspy Zakrzewskie”, „Wyspy Białobrzeskie”, „Kępa Wykowska” i „Ławica Troszyńska”, położonych na wyspach i piaszczystych łachach rzeki. Przedmiotem ochrony są rzadkie i prawnie chronione w Polsce gatunki ptaków wodno-błotnych z rzędu siewkowych, a przede wszystkim: rybitwy, sieweczki, mewa i brodziec. Celem zaś jest zachowanie miejsc lęgowych, żerowania i odpoczynku w czasie sezonowych wędrówek powyższych gatunków. Rezerваты posiadają swoje otuliny, które rozciągają się wzdłuż chronionych terenów - na brzegach rzeki, po wodnych stronach wałów przeciwpowodziowych. Podane poniżej zagrożenia oraz metody ochrony „Doliny Wisły” (Wyszogród - Płock) opracowaliśmy na podstawie „Planu ochrony faunistycznych rezerwatów przyrody w województwie płockim na lata 1998-2017” autorstwa Nowickiego (1995). Do głównych zagrożeń, jakie występują lub mogą wystąpić na obszarze ostoi zaburzając równowagę ekologiczną należą:

- budowa urządzeń piętrzących wodę i piętrzenie wód;
- eksploatacja żwiru, piasku i innych materiałów w zakresie przekraczającym powszechnie oraz zwykle korzystanie z wód;
- używanie jako budulca odpadów budowlanych tj. gruzu, ziemi z wykopów itp.;
- prowadzenie robót oraz żegluga w porze nocnej;
- niszczenie roślinności, która przyczynia się do oczyszczania wód;
- prowadzenie prac hydrotechnicznych w okresie lęgów ptactwa;
- kotwiczenie jednostek pływających w bliskim sąsiedztwie (tzn. poniżej 50 m) od wysp;
- kłusownictwo rybackie;
- polowania w otulinach rezerwatów;
- wjazd samochodów i innych pojazdów mechanicznych na teren międzywala Wisły, a ponadto zjawisku temu towarzyszy często śmiecenie, wylanie nieczystości (mycie samochodów i sprzętu rolniczego) oraz głośne hałasowanie;
- wypalanie traw, łąk i drzew w otulinach;
- zły stan czystości Wisły (np. znacznie przekraczające normy zanieczyszczenia bakteriologicznego);
- zrzucanie ścieków z pobliskich gospodarstw rolnych do rowów melioracyjnych;
- proces gładzenia lasów lęgowych;
- wyręb drzew i wycinanie faszyny na terenie międzywala.

Proponowanymi metodami ochrony mogącymi w istotny sposób przyczynić się do utrzymania niezbędnych

warunków siedliskowych dla awifauny lęgowej jak i przelotnej są:

W zakresie zanieczyszczenia wód:

- działania zmierzające do przywrócenia rzece poniżej Wyszogrodu przynajmniej III klasy czystości wód;
- pozostawienie Wisły Środkowej w jej obecnym, mało przekształconym hydrotechnicznie stanie, co skutecznie zabezpieczy dalsze funkcjonowanie procesu naturalnego samooczyszczania i natlenienia.

W zakresie zabudowy hydrotechnicznej:

- zakaz budowy urządzeń piętrzących wodę;
- zakaz budowy urządzeń i wykonywania czynności, które mogą zagrozić istnieniu wysp, kęp i urwisk, wyjątkiem są tu prace awaryjne;
- niezbędne prace hydrotechniczne powinny być przeprowadzane od 1 września do 31 marca (poza okresem lęgowym);
- przy wydawaniu jakichkolwiek decyzji dotyczących zagospodarowania, użytkowania i ochrony przeciwpowodziowej rzeki powinno uczestniczyć - na prawach strony - Ogólnopolskie Towarzystwo Ochrony Ptaków.

W zakresie żeglugi:

- w okresie przewidzianym przez Plan Ochrony (do 2017 r.) nie przewiduje się rozwoju żeglugi;
- zakaz dobijania łodzią do wysp w okresie lęgowym tj. od 1 kwietnia do 31 lipca;
- wykluczenie żeglugi w porze nocnej.

W zakresie gospodarki łowieckiej:

- należy zaprzestać polowań w otulinie rezerwatów.

W zakresie pozyskiwania faszyny i wypasu zwierząt gospodarczych:

- pozyskiwanie faszyny może odbywać się wyłącznie w okresie zimowym, co do miejsca i ilości potrzebne są uzgodnienia z Wojewódzkim Konserwatorem Przyrody;
- usuwanie drzew - złomów, wykrotów może odbywać się, po uzgodnieniu z Wojewódzkim Konserwatorem Przyrody, w okresie 1 grudnia - 15 lutego;
- wypas krów na wyspach może odbywać się do 31 marca i po 1 sierpnia.

W zakresie rozszerzenia ochrony prawnej walorów przyrodniczych:

- zgłoszenie rezerwatów do międzynarodowej konwencji („Ramsar”) chroniącej ostoje ptactwa wodno - błotnego;
- powołanie Wiślańsko-Narwiańskiego Parku Krajobrazowego.

Obecnie istniejące plany zagospodarowania Wisły związane z jej kaskadą, są naszym zdaniem, nie do zaakceptowania. Rozpatrując budowę zbiorników zaporowych w kategoriach zysków i strat w ornitofaunie, należy odnotować, że zyski wiążą się jedynie z uzyskaniem terenów o wysokich zagęszczeniach pospolitych w kraju i Europie gatunków jeziorowych i stawowych. Natomiast budowa zbiornika na terenach występowania piaszczystych wysp w nurcie rzeki lub zalewowych łąk w dolinie oznaczać będzie utratę bez porównania cenniejszych ugrupowań, które - choć uboższe gatunkowo i licznie - składają się z gatunków ptaków ginących w skali Euro-

py. Bilans ekologiczny ewentualnej budowy zbiornika zaporowego (liczony wartością ornitologiczną terenu) będzie, więc jednoznacznie ujemny, szczególnie w szerszej skali geograficznej.

2.2. Ostoje o znaczeniu krajowym

A. Jezioro Szczawińskie

Opis terenu

Teren, na którym znajduje się Jezioro Szczawińskie leży w granicach mezoregionu geograficznego zwanego Równiną Kutnowską (Rąkowski 1989). Administracyjnie należy on do gminy Szczawin Kościelny. Najbliższe wsie położone w sąsiedztwie Jez. Szczawińskiego to: Lubieniek, Modrzew, Budki Suserskie, Przychód, Szczawin Borowy, Szczawinek, Misiadła. Najbliższe miasta to znajdujący się w odległości 8 km na pn. - wsch. Gąbin i leżący o 16 km na pn. - zach. Gostynin. Powierzchnia objęta badaniami i jednocześnie proponowana do ochrony wynosi około 18 km². Jej granice nawiązują do zlewni Jeziora Szczawińskiego i poprowadzone zostały wzdłuż dróg polnych z ominięciem większych miejscowości. Teren ten rozciąga się z pn. - zach. na pd. - wsch. na długości 10 km i średniej szerokości 2,5 km. W części centralnej przecięty jest szosą Szczawin Kościelny - Trębki, a od pd. wschodu ograniczony jest szosą Szczawin Kościelny - Suserz. Północna granica terenu ostoi prowadzi leśnymi traktami ze Szczawina Kościelnego do Misiadła, a południowa - przez Lubieniek do Budek Suserskich polnymi drogami. We wschodniej części terenu występują obszary rolne z rozproszoną zabudową wiejską. Część centralną zajmuje zwarty maszyn leśny, do niego przylega od zachodu Jezioro Szczawińskie z licznymi zagłębieniami torfowymi wypełnionymi wodą. Zagłębienia takie ciągną się również wzdłuż rzeczki Osetnicy w kierunku pn. - zach.

Jezioro Szczawińskie i przyległy teren odwadniany jest dwoma systemami. Północna część przez rzekę Osetnicę odwadniana jest do Skrwy, a południowa - rzeką Przyśową do Słudwi i Bzury. Tak, więc jezioro znajduje się w szczególnej sytuacji hydrologicznej na wodach dorzeczy Skrwy i Bzury, stanowiąc ważny węzeł wodny tego terenu.

Opisywana ostoja leży w środkowej dzielnicy rolno-klimatycznej na pograniczu Mazowsza i Kujaw. W skład kompleksu leśnego ostoi wchodzi zarówno wykształcone, stare drzewostany sosnowe, jak i młodniki oraz drągowiny.

Wszystkie one są pochodzenia sztucznego. Inny typ lasów - lasy olchowe, zajmują niewielkie powierzchnie terenu i nie są typowo wykształcone. W pobliżu Jeziora Szczawińskiego występują dość duże powierzchnie zajęte przez zarośla. Pojawiły się one częściowo na dawnych, obecnie złądowniaczych wyrobiskach po torfie, często też porastają brzegi wyrobisk świeżych. Na szczególną uwagę zasługuje znajdujący się na pow. ok. 2 ha w małym zagłębieniu terenowym - mszar wysokotorfowy w okolicy wsi Krzymów.

Również szuwały trzcinowe zarastające jezioro, stano-

Tracz długodzioby

wiące częściowo zbiorowisko pierwotne zasługują na dużą uwagę. Są to miejsca lęgowe dla wielu gatunków ptaków; głównie szuwarów w pasie przybrzeżnym zbiornika.

Charakterystyka awifauny

Na terenie ostoi stwierdzono występowanie 139 gatunków ptaków lęgowych i prawdopodobnie lęgowych oraz 16 gatunków przelotnych i zimujących. Według podziału ptaków na grupy uwzględniające ich stopień zagrożenia wyginięciem w kraju (Głowaciński et al. 1980) zanotowano gatunki lęgowe należące do pięciu kategorii zagrożenia. W poszczególnych grupach znalazło się: 3 gatunki (1 stopień zagrożenia), 8 gatunków (2 stopień zagrożenia), 33 gatunki (3 stopień zagrożenia), 62 gatunki (4 stopień zagrożenia), 33 gatunki (5 stopień zagrożenia). Do gatunków ujętych w Polskiej Czerwonej Księdze, których lęgi stwierdzono na terenie ostoi należą: bąk, błotniak zbożowy, kania rdzawa, kropiatka, zielonka i wąsatka. Ponadto zanotowano 2 gatunki zagrożone w skali światowej i 22 gatunki zagrożone w skali europejskiej (Tabela 4).

Tabela 4. Wykaz gatunków ptaków lęgowych zagrożonych w skali światowej oraz europejskiej (wg Grimmetta i Jonesa 1989) zarejestrowanych na obszarze ostoi Jezioro Szczawińskie.

GATUNEK	Zagrożone w skali światowej	Zagrożone w skali europejskiej
Bąk		+
Bączek		+
Bocian czarny		+
Bocian biały		+
Podgorzałka		+
Kania rdzawa	+	
Błotniak stawowy		+
Błotniak zbożowy		+
Derkacz	+	
Kropiatka		+
Zielonka		+
Żuraw		+
Rycyk		+
Rybitwa zwyczajna		+
Rybitwa czarna		+
Lelek		+
Zimorodek		+
Dzięcioł zielonosiwy		+
Dzięcioł czarny		+
Dzięcioł średni		+
Skowronek borowy (lerka)		+
Skowronek polny		+
Jarzębatka		+
Gąsiorek		+
Ortolan		+

Jezioro Szczawińskie otoczone szerokim pasem szuwarów, zarośli i olsów, oraz łąkami i torfowiskami z mniejszymi zbiornikami wodnymi w dolinie Osetnicy, Przysowy i innych cieków, stanowią doskonałą ostoję dla licznych gatunków wodnych, błotnych i szuwarowych oraz świetne żerowisko dla ptaków drapieżnych. Teren ostoi otoczony dookoła obszarami intensywnie użytkowanymi rolniczo oddalony od większych kompleksów leśnych z naturalnymi drzewostanami oraz od obszarów pojeziernych, stanowi jedyne dogodne miejsce gniazdowania dla ptaków związanych ze środowiskiem wodnym w promieniu kilkudziesięciu kilometrów. Jezioro jest także miejscem pieczenia się i odpoczynku dla tysięcy ptaków przelotnych.

Obszar ostoi jest bardzo zróżnicowany pod względem występowania środowisk atrakcyjnych dla wielu grup ptaków. Najbogatszy w gatunki jest zespół ptaków wodno-błotnych i szuwarowych, związanych z najbliższym otoczeniem Jeziora Szczawińskiego oraz z licznymi torfiankami. Gnieździ się tu kilka gatunków kaczek m.n.: krzyżówka, głowienka, czernica, cyranka i płaskonos. Inne ptaki wodne, których gniazdowanie stwierdzono w tym rejonie to: perkoz dwuczuby, perkozek, łyska i kokoszka wodna. Na jeziorze oraz na większych zbiornikach wodnych na północ od niego gnieździ się kilka par łabędzia niemego. Wielokrotnie obserwowano tu czapłę siwą, która najprawdopodobniej gnieździ się w najbliższej okolicy. Z nadwodnymi szuwarami związany jest bąk oraz rzadki bączek. Jezioro Szczawińskie stanowi również miejsce lęgowe dla niewielkiej kolonii mewy śmieszki, natomiast na stawie w pobliżu Krzymowa gnieźdzą się dwa gatunki rybitw: czarna i zwyczajna. W otaczających zbiorniki wodne środowiskach żyją: trzciniak, trzcinniczek, łożówka, brzęczka, świerszczak i potrzos. Spośród licznych gatunków gniazdujących w nadwodnych zaroślach i olsach warto wymienić rzadkiego remiza, dziwonię i pokrzewkę jarzębatą. Na torfowiskach i podmokłych łąkach na zachód od jeziora oraz w dolinie Osetnicy gnieźdzą się coraz rzadsze w kraju ptaki siewkowane: bekas kszyk, czajka, brodziec krwawodzioby i rycyk. Łąki na obszarze ostoi często odwiedzają bociany białe, gniazdujące w okolicznych wsiach, obserwowano także bociana czarnego, który prawdopodobnie gniazduje w okolicy Krzymowa.

Na szczególną uwagę zasługują drapieżniki. W omawianym rejonie zaobserwowano osiem gatunków ptaków drapieżnych i cztery gatunki sów. Z trzciniowiskami na obrzeżach zbiorników wodnych związany jest błotniak stawowy, który gniazduje tu w liczbie kilku par. W lasach otaczających Jezioro Szczawińskie gnieźdzą się: myszółłów zwyczajny, jastrząb gołębiarz i krogulec. Jeśli chodzi o sowy, to w sosnowych borach na północ od jeziora gniazduje sowa uszata. Pozostałe gatunki gnieźdzą się w pobliskich wsiach.

Lasy otaczające jezioro od wschodu i północy - to głównie niezbyt stare bory sosnowe, graniczące w niektórych miejscach z olsami i łąkami w dolinie Osetnicy. Gnieźdzą się tu ptaki leśne głównie pospolite w całym kraju. Z ciekawszych warto wymienić: kruka, grubodzioba, gila, mucholówkę szarą i skowronka borowego.

Sikorka czubata

Zagrożenia i ochrona ostoi

Głównymi zagrożeniami awifauny na omawianym terenie są:

- rozwinięte na szeroką skalę kłusownictwo prowadzone przez mieszkańców pobliskich wsi,
- zmiany antropogeniczne środowiska przyrodniczego,
- wypalanie i wykaszanie trzcinowisk, powodujące całkowite straty w lęgach,
- niekontrolowane pozyskiwanie torfu,
- penetracja miejsc lęgowych ptaków przez psy z otaczających ostoje gospodarstw wiejskich,
- intensywna gospodarka rybacka,
- polowania w okresie lęgów i pierzenia ptactwa,
- pojawiające się w dużej liczbie dzikie wysypiska śmieci.

Powyższe czynniki zdecydowanie przemawiają za ochroną tego obszaru. W związku z tym pożądanym jest utworzenie rezerwatu obejmującego oprócz jeziora i otaczających go szuwarów, także fragmenty doliny Osetnicy wraz ze znajdującymi się w tej dolinie mniejszymi zbiornikami wodnymi lub włączeniu ostoi do sieci NATURA 2000. Przy podejmowaniu działań konserwatorskich na terenie ostoi powinno się przestrzegać następujących zasad:

- w okresie, w którym jezioro pełni ważną rolę dla ptaków, obowiązuje zakaz polowań,
- dopuszczalna jest kwalifikowana turystyka przyrodnicza, inne bardziej agresywne jej formy są zakazane. W związku z tym należałoby opracować i wyznaczyć ścieżki przyrodnicze,
- zakaz wypalania i wycinania roślinności szuwarowej w okresie lęgowym,
- ograniczenie wykaszania roślinności szuwarowej w okresie poza lęgowym nie więcej niż 20% obszaru ostoi rocznie,
- ograniczenie lub eliminacja gospodarki rybackiej,
- ograniczenie kłusownictwa poprzez częstsze kontrole osób uprawnionych.

W Planie Zagospodarowania Przestrzennego Gminy Szczawin Kościelny obszar Jeziora Szczawińskiego przewidywany jest do objęcia ochroną w formie rezerwatu. W związku z tym wskazane jest jak najszybsze rozszerzenie i uaktualnienie istniejącej dokumentacji sporządzonej przez Rąkowskiego et al. (1989), która ukazałaby niekorzystne zmiany zachodzące w środowisku przyrodniczym i przyspieszyłaby decyzję o zatwierdzeniu rezerwatu.

Opis terenu

Teren wyspy i otaczających ją wód Zalewu Włocławskiego stanowią własność Skarbu Państwa, jego administratorem jest Okręgowa Dyrekcja Gospodarki Wodnej w Warszawie.

Ukończenie prac hydrotechnicznych, które ukształtowały Zalew i jego linie brzegową pozwala przypuszczać, że istnienie wyspy nie koliduje z aktualnym użytkowaniem zbiornika, ochroną przeciwpowodziową, czy też z potrzebami funkcjonującej tu żeglugi śródlądowej. Teren wyspy nie jest użytkowany gospodarczo, rekreacyjnie ani rolniczo. Również nie prowadzi się tu gospodarki leśnej i nie pozyskuje drewna. Powierzchnia wyspy wynosi 23 ha, z czego w gm. Brudzeń znajduje się 13 ha a w gm. Stara Biała 10 ha. Ostoja położona jest pomiędzy 642,8 km a 644,3 km szlaku żeglugowego Wisły, przy prawym brzegu powyżej ujścia Skrwy Prawej.

Stała wyspa porośnięta jest ponad trzydziestoletnim drzewostanem z przewagą sosen, w mniejszej ilości występują tu: brzoza, topola, olsza, dąb i jarzębina. Otacza ją wolno płynąca woda z typową roślinnością jeziorową jak: pałka wąskolistna i szerokolistna. Brzegi są trudno dostępne i muliste, zaś gleby samej wyspy mają charakter piaszczysty, nie raz nawet wydumowy, w obniżeniach terenu występują zabagnienia. W podszycie wyspy dominuje jałowiec pospolity, kruszyna, często też krzaki porzeczki czarnej, wierzby oraz jeżyny i bzu czarnego.

Charakterystyka awifauny

Na terenie ostoi zarejestrowano 112 gatunków ptaków lęgowych i prawdopodobnie lęgowych oraz 46 gatunków przelotnych i zimujących. W wymienionej liczbie ptaków lęgowych znajdują się 3 gatunki umieszczone na kartach Polskiej Czerwonej Księgi są to: kormoran czarny, bąk i ohar. Według przyjętego podziału ptaków na grupy uwzględniające ich stopień zagrożenia wyginieciem w środowisku, stwierdzono na terenie ostoi gatunki należące do czterech kategorii zagrożenia: gatunki silnie zagrożone (*drugi stopień zagrożenia*), gatunki zagrożone (*trzeci stopień zagrożenia*), gatunki potencjalnie zagrożone (*czwarty stopień zagrożenia*) oraz gatunki nie zagrożone (*piąty stopień zagrożenia*). W poszczególnych grupach znalazło się według kolejności 4, 29, 50 i 29 gatunków ptaków. W kategorii gatunków zagrożonych w skali europejskiej (wg Grimmetta i Jonasa 1989) zaobserwowano 10 gatunków tj.: kormoran czarny, bąk, bączek, błotniak stawowy, zimorodek, dzięcioł średni, skowronek borowy, jarzębatka, gąsiorek i ortolan.

Jednak największą atrakcją ostoi „Wyspa Brwileńska” jest kolonia lęgowa kormorana czarnego i czapli siwej (Kaźmierczak i Kaliszewski 1997). Wykryta przez nas kolonia licząca około 2000 gniazd jest jedną z większych. Gniazduje w niej około 10% krajowej populacji. Do tej pory największą kolonię kormorana w kraju liczącą 3860 gniazd odnaleziono w Kątach Rybackich (Przybysz 1997).

Ważną i interesującą pozycją w ostoi zajmują również ptaki związane z otaczającymi wyspę wodami. Typowymi ptakami lęgowymi są na brzegach, w gęstwi-

nie szuwarów są rozmaite kaczkę, łyska, kurka wodna, perkozy i labędzie.

W trzcinach i gęstych zaroślach porastających błotniste brzegi wyspy spotkać można chronione ptaki: bąka, bączka, trzciniaaka i trzciniczka oraz płochliwego wodnika.

Na uwagę zasługuje również stosunkowo bogaty zestaw drobnych ptaków śpiewających (Prokopiuk i Nowicki 1994), gnieźdzących się w tutejszym środowisku leśnym. Mimo, że nie stanowią one rzadkości w skali ogólnokrajowej, to na Ziemi Płockiej (gdzie lesistość jest najniższa w Polsce) populacje wymienionych w spisie gatunków nie są liczne i zasługują na szczególną ochronę.

Zagrożenia i ochrona

Generalnym zagrożeniem dla ostoi jest odwieczny konflikt pomiędzy kormoranem i człowiekiem. Próba rozwiązania i złożoność tego problemu była podejmowana już w jednej publikacji (Herz 1986, Mellin 1990, Przybysz 1997) z bardzo różnymi skutkami.

W obecnym stanie wiedzy brak jest jednak przesłanek, na których można by oprzeć racjonalną „gospodarkę” populacyjną kormorana. I to nie wiedza o kormoranie, ale o zależnościach między kormoranem - rybożercą, a rybostanem a zwłaszcza gospodarką rybacką. Redukcja liczebności, eksterminacja fizyczna pewnej liczby osobników i tym samym „uratowanie” pewnej ilości ryb, jest uważana przez rybaków za najskuteczniejszy sposób „walki z plagą” kormoranów. Z wielu powodów naukowych a przede wszystkim etycznych uznane jest za niedopuszczalną, jednakże presja rybaków spowodowała, iż prawo dopuszcza jej stosowanie w kontrolowanym i ograniczonym zakresie. Płoszenie jest najczęściej stosowaną nielegalną metodą walki z kormoranami i lokalnie daje najbardziej ewidentne wyniki, choć najczęściej złudne. Niemal powszechnie dokonuje się tego przez ścinanie drzew z gniazdami. Złudzenie, co do skuteczności tej metody polega na tym, że przepędzone wiosną - wtedy następuje wycinka drzew - kormorany przenoszą się na inne, często pobliskie stanowisko.

Inną również niedopuszczalną formą walki z kormoranem jest rozpalanie ognisk w środku koloni lub bezmyślne zrzucanie gniazd w okresie lęgów.

Biorąc pod uwagę wszystkie z powyższych faktów pilną sprawą staje się objęcie ostoi ochroną rezerwatową lub w randze użytku ekologicznego, a jakiegokolwiek próby redukcji kormorana powinny być poprzedzone szczegółowymi badaniami nad składem pokarmowym, zasięgiem żerowania koloni. Szczególnie to ostatnie zagadnienie wydaje się być bardzo ważne, ponieważ dotychczasowe obserwacje wskazują na dalekie loty żerowiskowe, a zatem wpływ na ichtofaunę rozkłada się na dużym obszarze zarówno Zbiornika Włocławskiego, jak i Wisły, przez co zmniejsza się presja na rybostan w skali lokalnej.

Podczas podejmowania działań konserwatorskich na terenie ostoi powinno się uwzględnić poniższe zasady:

- ochrona obejmuje nie tylko wyspę, lecz także obszar wodny w jej otoczeniu;
- w okresach, w których ostoja pełni ważną rolę dla

ptaków obowiązuje zakaz polowań;

- dopuszczalna jest kwalifikowana turystyka (ścieżka przyrodnicza);
- całkowity zakaz usuwania martwych drzew z gniazdami, poza okresem lęgowym, (choć na to zezwalają przepisy). Takie postępowanie zmusza kormorany do przenoszenia się na sąsiednie, zdrowe drzewa, które wkrótce też zamierają.

Podsumowanie

Skuteczna ochrona ptaków jest możliwa tylko w ramach współpracy międzynarodowej. Ptaki nie uznają granic, migrują przez całe kontynenty i wszędzie mogą napotkać zagrożenia. Wychodząc z tego założenia Birdlife International opracował Program Ochrony Ostoi Ptaków. Podstawą tego programu stało się utworzenie w Europie sieci ostoi ptaków, czyli obszarów istotnych dla zachowania różnych gatunków ptaków. Częścią tej sieci są również polskie ostoje.

Zniszczenie pierwotnych siedlisk spowodowało generalne zmiany naturalnej europejskiej awifauny. Początkowo zmiany te spowodowały wzrost różnorodności awifauny europejskiej, a większość gatunków, wcześniej nielicznych, znacznie rozszerzyło swój zasięg występowania i zwiększyło swą liczebność (Tomiałojć 1990). Jednakże postępujące zmiany sposobu prowadzenia wielu dziedzin gospodarki, a zwłaszcza zmiany, do jakich doszło w XX wieku na całym świecie w gospodarce rolnej, wpłynęły negatywnie na przyrodę, w tym i na awifaunę. Intensyfikacja rolnictwa i gospodarki leśnej obniżyła różnorodność siedlisk i spowodowały ich zubożenie. Wiele gatunków ptaków, które w warunkach gospodarki leśnej i rolnej o niskiej intensywności znajdowały dogodne lub przynajmniej znośne warunki życia, zostały teraz silnie zagrożone. Gwałtowna urbanizacja i industrializacja, powodując poważne zanieczyszczenie powietrza i wód, pociągnęły ze sobą dalszą degradację środowiska. Tak, więc obecnie ochrona przyrody staje na całym świecie wobec bardzo zróżnicowanych wyzwań.

Aby proces ubożenia gatunkowego powstrzymać, a przynajmniej spowolnić, do czasu, gdy nadejdą przyszłe - miejmy nadzieję rozważniejsze - pokolenia ludzkie, jest tylko jedno rozwiązanie: to obszary znajdujące się pod ludzką eksploatacją - pola, łąki, lasy, wody, parki - powinny być tak racjonalnie eksploatowane, aby znalazło się w ich obrębie miejsce także dla dzikiej flory i fauny. Same maleńkie obszary ściśle chronione nie zapobiegną masowemu wymieraniu gatunków.

Potrzeby ochrony siedlisk ptaków różnią się w zależności od siedliska, gatunków, rodzaju zagrożenia itd., lecz generalnie rzecz ujmując, dostępne tu możliwości są dostosowane do określonych w prawie danego kraju form ochrony przyrody. Formy te stanowią cały przekrój możliwości, od ścisłej ochrony rezerwatowej, która ogranicza wpływ działalności ludzkiej, do ochrony krajobrazu, której celem jest zachowanie istniejących form krajobrazowych wraz z propagowaniem tradycyjnych sposobów użytkowania ziemi i utrzymaniem istniejących różnorod-

ności, spis ostoi ptaków nie jest, więc listą obszarów, które powinny zostać objęte ochroną ścisłą. Na wielu terenach działalność gospodarcza nie koliduje z celami ich ochrony, na wielu innych od określonego sposobu gospodarowania zależy istnienie wielu siedlisk. W takich sytuacjach należy raczej dążyć do podtrzymania istniejącego sposobu zagospodarowania niż do jego ograniczenia, a prawodawstwo regulujące sposób zagospodarowania specyficznych siedlisk, może być nie mniej ważne niż samo wyznaczenie obszarów chronionych.

W tym świetle wyróżnione przez nas w niniejszej pracy „ostoje ptaków” nie muszą stawać się rezerwatami ścisłymi. Mogą i powinny być one nadal źródłem różnorodności korzyści dla człowieka. Podstawowym wymogiem jest to, aby gospodarze lub użytkownicy takich obszarów wykazali pewną dozę zrozumienia i poszanowania dla innych form życia istniejących obok nas.

Głównym celem, jakim kierowaliśmy się przy opracowywaniu ostoi ptaków jest dostarczenie podstawowych informacji o tych terenach położonych na Ziemi Płockiej, które mają istotne znaczenie dla ochrony awifauny w regionie, kraju i Europie. Informacje te mogą być wykorzystane przez osoby, które z racji wykonywanego zawodu lub pełnienia funkcji, powinny znać rozmieszczenie terenów cennych przyrodniczo. Kierujemy ją, więc do samorządów terytorialnych, do planistów zajmujących się planowaniem przestrzennym, do służb leśnych i biur urządzania lasu, do pozarządowych organizacji zajmujących się ochroną przyrody, a także do ornitologów celem uzupełnienia istniejącego już wykazu ostoi w Polsce.

Krajowy wykaz ostoi jak podaje Gromadzki et al. (1994), ma do spełnienia sześć podstawowych zadań:

- ułatwienie wprowadzenia krajowej strategii ochrony przyrody, a szczególnie promowanie krajowego pro-

gramu ochrony ostoi ptaków;

- służyć pomocą w dziedzinie ochrony przyrody organom rządowym i samorządowym;
- informowanie decydentów o istnieniu obszarów o podstawowych znaczeniach dla ptaków, a tym samym umożliwianie im unikania decyzji, które stają w sprzeczności z wymogami ochrony ptaków;
- informowanie o zagrożeniach ostoi, a także o ich niewłaściwej lub niewystarczającej ochronie;
- służyć pomocą w dziedzinie ochrony przyrody organizacjom międzynarodowym, takim jak Rada Europy, Unia Europejska, Komisja Gospodarcza Narodów Zjednoczonych (UNESCO);
- promowanie wprowadzenia w życie takich globalnych porozumień jak Konwencja Ramsar, Konwencja Bońska oraz porozumień europejskich np. Konwencja Barcelońska.

Inwentaryzacje oraz opracowanie i wykaz terenów atrakcyjnych dla ptactwa nie jest więc celem samym w sobie, lecz wstępem do skutecznego planowania kompleksu systemu terenów chronionych w skali kraju a następnie kontynentu. Intencją tych działań jest zachęcanie do podjęcia realizacji bardzo poważnego zadania, a mianowicie do utworzenia ogólnoeuropejskiej sieci terenów chronionych dla ptaków, opartej na zasadach naukowych i tak zaplanowanej, aby zabezpieczyła przetrwanie większej części europejskiej awifauny przez przyszłe stulecia. System taki ma rację bytu tylko wtedy, kiedy na kontynencie europejskim dojdzie do szerokiej współpracy międzynarodowej i kiedy promocja takiego przedsięwzięcia uzyska aprobatę społeczną. Przedsięwzięcie już podjęte, zarówno ogólnoeuropejskie, jak i w ramach Unii Europejskiej, pozwalają mieć nadzieję, że te ambitne zamierzenia zostaną prędzej czy później zrealizowane.

LITERATURA

1. Grimmett R.F.A., Jones T.A. 1989. *Important bird areas in Europe*. ICBP Tech. Publ. No. 9, ICBP, Cambridge.
2. Dylikowa A., Olaczek R. (Red.) 1984. *Środowisko geograficzne i przyrodnicze. Województwo płockie* (monografia regionalna) Uniwersytet Łódzki. Łódź - Płock.
3. Dyrca A., Grabiński W., Stawarczyk T., Witkowski J. 1991. *Ptaki Śląska*. Wrocław.
4. Gacka-Grzesikiewicz E. (Red.) 1995. *Korytarz ekologiczny doliny Wisły. Stan, funkcjonowanie, zagrożenia*. Wyd. JUCN Poland. W-wa.
5. Gałązka J., Nyczek J. 1989. *Ziemia Płocka*. Wojew. Bibliot. Publicz. Płock.
6. Głowaciński Z., Bieniek M., Dyduch A., Gertychowa R., Jakubiak Z., Kosior A., Zemanek M. 1980. *Stan fauny kręgowców i wybranych bezkręgowców Polski - wykaz gatunków, ich występowanie, zagrożenia i status ochrony*. Studia Naturae, Ser. A, 21: 1 - 163.
7. Głowaciński Z. 1988. *Lista zwierząt rzadkich i chronionych*. Przyroda Polska 8 : 6 - 9.
8. Głowaciński Z. (Red.) 1992. *Polska czerwona księga zwierząt*. PWRiL. W-wa.
9. Gromadzki M., Dyrca A., Głowaciński Z., Wieloch M. 1994. *Ostoje ptaków w Polsce*. Biblioteka Monitoringu Środowiska. Gdańsk
10. Gromadzki M. 1994. *Co to jest ostoja?* Biuletyn OTOP. 2: 9-10.
11. Herz L. 1986. *Osobliwości przyrodnicze okolic Warszawy*. Chrońmy Przyrodę Ojczyzn, 42(6): 70 - 74.
12. Hordowski J., Kunysz P. 1991. *Ptaki Ziemi Przemyskiej*. Not. Orn. 32: 1 - 90.
13. Jermaczek A., Czwałga T., Jermaczek D., Krzyśków T., Rudawski W., Stańko R. 1995. *Ptaki Ziemi Lubuskiej: monografia Faunistyczna*. Wydaw. Lubuskiego Klubu Przyrodników. Świebodzin.
14. Kaźmierczak B., Kaliszewski I. 1997. *Kolonia lęgowa kormorana czarnego (Phalacrocorax carbo) pod Płockiem*. Kulon. 2: 201 - 205.
15. Kondracki J. 1988. *Geografia Fizyczna Polski*. PWN. W - wa.
16. Kot H., Żyska P., Dombrowski A. 1987 *Liczebność i rozmieszczenie ptaków wodnych w Polsce w styczniu 1985 roku*. Program „Zimowanie ptaków wodnych”. Praca nr 1. Not. Orn. 28 : 17 - 48.
17. Luniak M. 1964. *Ptaki spotkane na Wiśle między Krakowem a ujściem Sanu w końcu kwietnia 1963 roku*. Acta orn. 8,7 : 326 - 329.
18. Luniak M. 1971 *Ptaki środkowego biegu Wisły*. Acta orn. 13, 2 : 17 - 113.
19. Materiały do awifauny Polski. I. 1963 (Obserwacje poszczególne)

- gólnych gatunków). Acta orn. 7,9 : 253 - 304.
20. Mellin M. 1990. *Wstępne wyniki selekcjonowania kormoranów (Phalacrocorax carbo) odstrzelonych na Mazurach wiosną 1987 roku*. Not. Orn. 31 : 53 - 59.
 21. Mroczkiewicz. 1952. *Podział Polski na krainy i dzielnice przyrodnicze*. PWRIL. W - wa.
 22. Nowicki W. 1995. *Plan ochrony faunistycznych rezerwatów przyrody w Województwie Płockim na lata 1998 - 2017*. W - wa.
 23. Nycek J.B. 1979. *Vademecum turystyczne województwa płockiego*. Warszawa.
 24. Prokopiuk A., Nowicki W. 1994. *Projekty Faunistycznych rezerwatów przyrody: „Kępa Rakowska”, „Kępa Antoniówka”, „Wyspy Zakrzewskie”, „Wyspy Białobrzeskie”, „Kępa Wykowska”, „Ławica Troszyńska”, „Sycymin”, „Smoszewo”, „Soczewka”, „Wyspa Brwileńska”*. Płock (maszynopis).
 25. Przybysz J. 1997. *Kormoran*. Wydawnictwo Lubuskiego Klubu Przyrodników. Świebodzin.
 26. Przystalski A. 1994. *Fauna kręgowców*. W: Gostynińsko - Włocławski Park Krajobrazowy. Zarząd Parków Krajobrazowych Brudzieńskiego i Gostynińsko - Włocławskiego. Kowal.
 27. Rąkowski G., Bernat J., Halicki S., Kaźmierczak B. 1989. *Dokumentacja projektu rezerwatu „Jezioro Szczawińskie”*. Warszawa.
 28. Stefański J. 1990 *Płock od A do Z w tysiącletnich dziejach*. Stowarz. Aut. Polsk. Płock.
 29. Suskiewicz B., Śliwiński Z., Tranda E., Wojciechowski Z. 1984. *Fauna. Województwa płockiego*. Monografia regionalna. Łódź - Płock.
 30. Szafer W., Zarzycki K. (Red.). 1972. *Szata roślinna Polski*. PWN. Warszawa.
 31. Tomiałojć L. 1980. *Kombinowana odmiana metody kartograficznej do liczenia ptaków lęgowych*. Not. Orn. 21: 31-54.
 32. Tomiałojć L. 1990. *Ptaki Polski - rozmieszczenie i liczebność*. PWN. Warszawa.
 33. Wesolowski T., Głazewski E., Głazewski L., Nawrocka B., Nawrocki P., Okońska K. 1984. *Rozmieszczenie i liczebność ptaków siewkowatych, mew i rybitw gniazdujących na wyspach Wisły Środkowej*. Acta Orn. 20, 2 : 159 - 185.
 34. Wesolowski T., Winiecki A. 1988. *Tereny o szczególnym znaczeniu dla ptaków wodnych i błotnych w Polsce*. Not. Orn. 29 : 1 - 25.
 35. Wesolowski T., Nowicki W. 1989. *Ptaki Środkowej Wisły*. Przyroda Polska. Zeszyt. 12: 18 - 19.
 36. Winiecki A. 1989. *Dokumentacja przyrodnicza dla rezerwatu „Błonie” (w rozszerzonych granicach)*. Łódź - Poznań - Warszawa (maszynopis).
 37. Zielińska G. 1991. *Chronione obiekty przyrodnicze w województwie płockim*. Wydawnictwo LOP. Warszawa.
 38. Zielińska G. 1992. *Wyniki inwentaryzacji przyrodniczej województwa płockiego*. Not. Płockie, nr 1: 40 - 45.